

กษตรกรรมคือ
วิถีชีวิตแห่งสังคมไทย

สังคมไทยมีรากฐานมาจากสังคมเกษตรกรรม การปลูกข้าวเป็นการผลิตของคนส่วนใหญ่ในประเทศ วิถีชีวิตของคนเพาะปลูกข้าวจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการรังสรรค์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ทั้งวัฒนธรรมการเมือง การปกครอง วัฒนธรรมการกินอยู่ วัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมทางภาษา และตลอดจนการแสดงออกต่างๆ ซึ่งรวมเรียกได้ว่า เป็นวัฒนธรรมข้าว (Rice Culture)

ในด้านการเมือง การปกครอง หรือการจัดระเบียบทางสังคมของชุมชน วัฒนธรรมข้าว เช่น สังคมไทยในอดีต สุภาษิต จันทวานิช เสนอบทความไว้ในงานสัมมนา “วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย” ว่า วิธีการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการจัดระเบียบการปกครองแบบศักดินาขึ้น เนื่องจากในการเพาะปลูกข้าวแบบนาดำซึ่งเป็นวิธีการผลิตของชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานมั่นคง มีการนำระบบชลประทานเข้ามาช่วยในพื้นที่ที่น้ำหลากเข้าไปไม่ถึง ต้องใช้แรงงานจำนวนมาก ตั้งแต่เริ่มทำคันน้ำ ขุดคลองส่งน้ำ ตกกล้า ทำนา จนไปถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต ดังนั้น แรงงานจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตของสังคมศักดินา จำนวนแรงงานในสังกัด ผนวกกับขนาดที่ดินที่ใช้เพาะปลูก จึงเป็นตัววัดยศของผู้ปกครอง ดังนั้น ศักดินา จึงหมายถึง อำนาจในการถือที่นา เป็นตัวกำหนดขนาดที่ดินที่เพาะปลูกข้าวและจำนวนแรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูก

เนื่องจากการเพาะปลูก คือ หัวใจของการผลิตในสังคมศักดินา จึงต้องกำหนดให้มีการดูแลกิจกรรมการปลูกข้าวเป็นพิเศษ กรมหลักในจตุสดมภ์ ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการปกครองของไทยมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จึงปรากฏกรมนา มีเสนาบดีนา หรือเกษตรราธิการ มีหน้าที่ดูแลนาหลวง สนับสนุนให้ราษฎรทำนา เก็บภาษีนา ชื้อข้าวเข้าฉางหลวง ตลอดจนตั้งศาลชำระความเกี่ยวกับที่นาและวัวควาย

การจัดระเบียบการปกครองด้วยระบบศักดินาได้ดำเนินมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการปฏิรูปการปกครองเป็นระบบมณฑลเทศาภิบาล และยกเลิกระบบศักดินาไป มีการตั้งกระทรวงเกษตรพาณิชย์การขึ้นแทนกรมนา เมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นกระทรวงเกษตรราธิการ และ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในปัจจุบัน

ถึงแม้ระบบศักดินาจะถูกยกเลิกไป แต่ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ระหว่าง “นาย” กับ “ไพร่” ยังคงตกค้างอยู่ในสังคมไทย ระบบอุปถัมภ์แบบ “นายกับบ่าว” ได้วิวัฒนาการมาเป็น “เจ้านายกับลูกน้อง” ในปัจจุบัน สรุปได้ว่าแม้การเพาะปลูกข้าวจะไม่ใช่การผลิตที่สำคัญที่สุดอีกต่อไป แต่ระเบียบสังคมที่ถูกสร้างขึ้นจากสังคมวัฒนธรรมข้าวกลับฝังรากลึกยิ่งในสังคมไทย

ทำขวัญข้าว

ในด้านความคิดความเชื่อของชุมชนในวัฒนธรรมข้าวแสดงออกในรูปของ พิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์ธัญญาหาร เป็นการอัญวอนธรรมชาติ หรือเทพแห่งธรรมชาติ ให้อำนวยความอุดมสมบูรณ์แก่ผลผลิตที่ได้ลงแรงผลิตไป ซึ่งรวมความถึงความอยู่เย็นเป็นสุขของครอบครัวและความมั่นคงของชุมชน พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา หรือรวมเรียกว่า **พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูก** จึงเป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชนวัฒนธรรมข้าว เช่น สังคมไทย

หากจะนับเวลากิจกรรมตั้งแต่เริ่มทำนาถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต ต้องใช้เวลาถึง ๙ เดือน ตลอดระยะเวลาดังกล่าว คนไทยได้จัดให้มีพิธีกรรมในทุกขั้นตอน เริ่มตั้งแต่ พิธีกรรมบวงสรวง อัญวอนเสี่ยงทายในช่วงก่อนการเพาะปลูก หรือ ขณะเพาะปลูก เช่น พิธีเซ่นไหว้ผีบ้านผีเมือง หรืออารักษ์หลักเมือง พิธีกรรมขอฝน ฯลฯ เมื่อเพาะปลูกก็มีการอัญวอนขอให้การเพาะปลูกดำเนินไปด้วยดี เช่น พิธีแรกไถนา พิธีเชิญขวัญแม่โพสพลงนา ฯลฯ มีการจัดพิธีกรรมเพื่อการบำรุงรักษาต้นกล้าให้เจริญงอกงาม เช่น พิธีรับขวัญแม่โพสพ ฯลฯ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็มีพิธีแสดงความอ่อนน้อมต่อธรรมชาติ ที่บันดาลให้ได้ผลผลิต เช่น พิธีทำขวัญข้าว ทำขวัญลาน ทำขวัญยุ้งข้าว เป็นต้น ท้ายสุดก็คือพิธีกรรมเพื่อ

เฉลิมฉลองผลผลิตที่ได้ เช่น พิธีกวข้าวทิพย์ พิธีบุญข้าวจี ฯลฯ ตลอดจนแสดง ความกตัญญูต่อผู้มีบุญคุณในการเพาะปลูก ซึ่งได้แก่ พิธีชูขวัญวัวควาย เป็นต้น

เมื่อสังคมไทยรับศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ เข้ามาในภายหลัง ศาสนาทั้งสองก็ได้ผสมกลมกลืนกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นอย่างดี โดยเฉพาะ ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกมีการผสมผสานแนวคิดไว้อย่างชัดเจน ดังเช่น พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น

ในปัจจุบันเมื่อความต้องการข้าวมีมากขึ้น มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาใช้มีบทบาทในการผลิต พิธีกรรมเหล่านี้ค่อยๆ ลดบทบาทลง จากการอ้อนวอน เพื่อขอฝนจากเทวดา เปลี่ยนเป็นการทำฝนเทียมหรือใช้เทคโนโลยี การชลประทาน จากการใช้แรงงานวัวควายเปลี่ยนมาเป็นใช้แรงงานเครื่องจักรกล จากการ อ้อนวอนขอความเมตตาจากเทวดาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ เปลี่ยนเป็น การใส่ปุ๋ย ใช้ยาฆ่าแมลง ฯลฯ เทคโนโลยีทันสมัยเหล่านี้ได้เข้ามาแทนที่พิธีกรรม ดั้งเดิม จึงปรากฏว่าพิธีกรรมในการเพาะปลูกของคนไทยเป็นพิธีกรรมที่หมดไป เร็วที่สุดก่อนพิธีกรรมประเภทอื่นๆ

พิธีทำขวัญแม่โพสพ ณ แปลงนาทดลอง สวนจิตรลดา ๒๗ ตุลาคม ๒๕๐๔

แม่โพสพ ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ พระบรมมหาราชวัง

พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ : การรื้อฟื้นเพื่อบำรุงขวัญเกษตรกร

พระราชพิธีจรดพระนังคัล หรือที่คนทั่วไปเรียกว่าพิธีแรกนาขวัญ เป็นพิธีโบราณปรากฏมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา แล้วสืบทอดต่อมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เรียกกันแต่เดิมว่า “พระราชพิธีไผศาชจรดพระนังคัล”

พิธีกรรมนี้เดิมเป็นพิธีพราหมณ์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการพระราชพิธีพืชมงคลอีกพิธีหนึ่ง เป็นพิธีพุทธ ทำล่วงหน้าก่อนพระราชพิธีจรดพระนังคัล ๑ วัน เพื่อให้เป็นสิริมงคลแก่เกษตรกร

ในสมัยสุโขทัย พระเจ้าแผ่นดินเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรพิธีแรกนาด้วยพระองค์เอง ในสมัยอยุธยา พระเจ้าแผ่นดินไม่เสด็จฯ ไปด้วยพระองค์เอง แต่พระราชทานพระแสงอาญาสิทธิ์แก่พระยาแรกนา ถือเสมือนเป็นผู้แทนพระองค์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ พระเจ้าแผ่นดินเสด็จฯ ไปทอดพระเนตรบ้างเป็นครั้งคราว และระงับไปหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ได้กลับมารื้อฟื้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวองค์ปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓

ข้าวมงคล

แม้สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง
เข้าพระทัยถึงอุปายแห่งพิธีกรรมโบราณ ดังพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่
ผู้นำสหกรณ์การเกษตร สหกรณ์นิคมและสหกรณ์ประมงทั่วประเทศ ที่เข้าเฝ้าฯ
ในวันพืชมงคล เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๔ ว่า

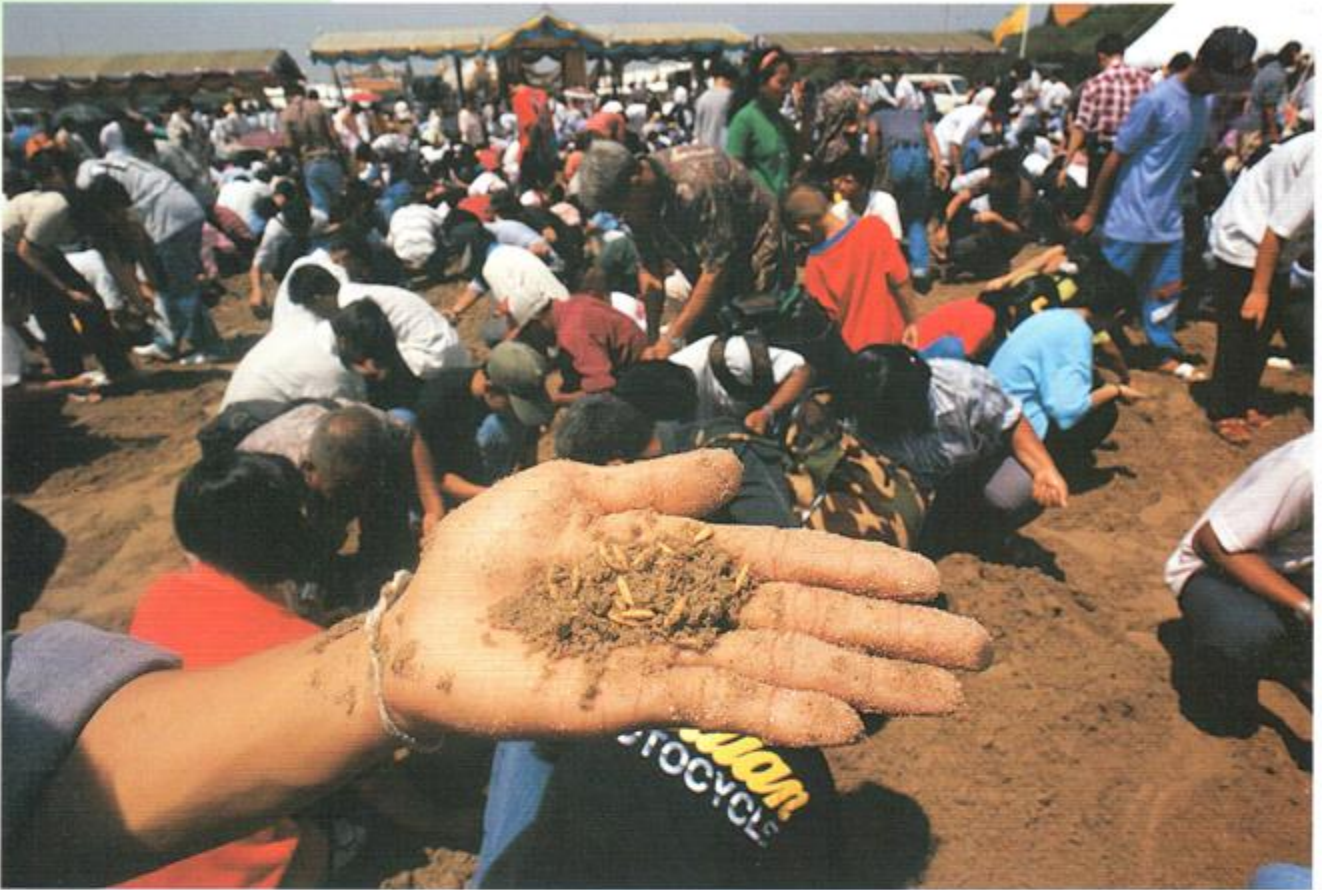
“....ที่ท่านทั้งหลายได้มีโอกาส ได้เข้าร่วมในพิธีพืชมงคลจรด
พระนังคัลแรกนาขวัญในวันนี้ ซึ่งถ้าคิดไปก็เป็นสิ่งที่น่าอัศจรรย์
เพราะว่าทั่วโลกนี้ดูเหมือนจะมีแต่เมืองไทยที่มีพิธีของส่วนกลาง
เพื่อเป็นสิริมงคลแก่เกษตรกร....”

“....ชาวเกษตรกรทั้งหลายย่อมทราบดีว่าความเป็นมงคลนี้สำคัญ
ยิ่งในการปฏิบัติงานของการเกษตร เพราะเกษตรกรย่อมต้อง
อาศัยปัจจัยต่าง ๆ ที่จะทำให้การเพาะปลูกหรือกิจกรรมของตน
มีความผาสุกก้าวหน้าได้ การที่ทำอะไรที่เป็นมงคลนี้ โดย
เฉพะอย่างยิ่งทำให้เกิดกำลังใจ เพราะว่าคนเราถ้าร่วมจิต
ร่วมใจกันก็เกิดเป็นพลังอย่างสูง....”

ด้วยทรงเห็นว่าการประกอบพิธีเพื่อราษฎร เป็นการให้กำลังใจและบำรุง
ขวัญแก่เกษตรกร จึงเสด็จพระราชดำเนินเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีนี้ สืบ
ต่อมาทุกปีมิได้ขาด

พระโคเสียงทาย

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ นอกจากพระราชพิธีแรกนาขวัญดังกล่าวข้างต้นแล้ว เมื่อวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๔ ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีทำขวัญข้าว หรือขวัญแม่โพสพขึ้น ณ แปลงนาทดลอง สวนจิตรลดา ขณะที่ต้นข้าวอยู่ในระยะตั้งท้องรอวันออกรวง มีการตั้งศาลแม่โพสพและเชิญขวัญแม่โพสพ โดยพระองค์ได้เสด็จฯ มาทอดพระเนตรการทำขวัญข้าวในครั้งนั้นด้วย

อนึ่ง ในปีนั้นเป็นวาระ “กาญจนาภิเษก” เมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินเป็นการส่วนพระองค์ เพื่อทรงเกี่ยวข้าวในพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังในโครงการพระราชดำริ ณ ทุ่งมะขามหย่อง อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นผลผลิตแรกที่ได้จากการทดลองปลูกข้าวนาปรังในพื้นที่นี้ โดยใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำพระราชานุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย เมล็ดข้าวที่ได้ในวันนั้นได้นำมาเป็น “ข้าวมงคล” หว่านในพระราชพิธีพืชมงคลต่อมา

พระราชจริยาวัตรดังกล่าวข้างต้น แสดงถึงความเข้าพระทัยอย่างลึกซึ้งในวิถีแห่งเกษตรกรรมอันเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคมไทย

The End.

Coming soon on the next

โปรดติดตามเร็ว ๆ นี้